

quae offerebantur, secuti sunt. Inlatusque castris Nero, et congruentia tempori praefatus, promisso donativo, ad exemplum paternae largitionis, *Imperator* consulatur. Sententiam militum secuta Patrum consulta. nec dubitatum est apud provincias. *Caelestesque honores Claudio* decernuntur, et funeris solenne, perinde ac D. Augusto, celebratur: aemulante Agrippina proaviae Liviae magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus iniuria et invidia animos vulgi turbaret.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

A N N A L I V M

LIBER TERTIVS DECIMVS.

BREVIARIVM LIBRI.

Cap. 1. *Silanus Proconsul Asiae veneno necatus Agrippinae fraude. Narcissus ad mortem actus. 2. Laus Burri et Senecae. 3. Claudius Censorio funere elatus laudatur a Principe. 4. Bona Neronis initia. Multa Senatus arbitrio constituta. 5. Agrippinae viriles curae. 6. Parthi Armeniam adfectant. De Nerone varia iudicia vulgi. 7. Is curam belli suscipit. Parthi amittunt Armeniam, cui 8. praepositus Corbulo. 9. Vologeses dat obsides. Nero dissidium Ducum componit.*

10. Nero civiliter agit et 11. Clementiam ostentat. 12. Acten amat, 13. matre fremente, mox frustra blandiente, cuius hinc fracta potentia. 14. Pallas libertus cura rerum demotus. Agrippina ad minas ruit. 15—17. Britannicum Nero praecipiti veneno tollit et eius funus festinat. 18. Matrem indignantem custodibus privat, domum separat. 19—22. Derelicta, rerum novarum incusata se purgat. Accusatores eius puniti. 23. Pallas et Burrus delati. 24. Theatris maior species libertatis data. Vrbs lustrata.

25. Neronis nocturna lascivia. Montanus, cum Principe per tenebras congressus, mori adactus. Histriones Italia pulsii. 26. 27. Actum de libertis ingratum in servitum revocandis, sed non peractum. 28. Tribunorum et Aedilium cohibita potestas. 29. Aearii cura varie habita. 30. 31. Industrii aliquot damnationes. L. Volusius fato concedit. Amphitheatrum Neronis. Praesides ludos edere prohibiti. 32. Vitae dominorum consultum. Pomponia Graecina, superstitionis externae rea, insons nuntiatur. 33. Rei P. Celer, Cossutianus Capito, Eprius Marcellus.

34. Messalla Consul, Neronis liberalitas. 35. Cum Parthis rursus discordia de Armenia. Corbulonis disciplina, virtus, severitas. 36. Pactius Orphitus, contra imperium pugnans fususque extra vallum tendere iussus. 37. Tiridates bello infensat Armeniam, legatos ad Corbulonem mittit, 38. qui fraudem sibi per colloquium paratam eludit et 39—41. Armeniae castella capit, Artaxata adgreditur et, decedente hoste, capit, igne delet. Ob haec Neroni et Diis honores. 42. P. Suius reus in Senecam invehitur, 43. deportatur. 44. Octavius Sagitta amore vecors Pontium tergiversantem ferro transverberat. Liberti mira fides.

45. Poppaeam Sabinam amare Nero occipit. Istius genus, forma, opes, mores, matrimonia, adulter. 46. Eius maritus Otho, ut amoveatur, Lusitaniae

praeficitur. 47. Corn. Sulla, Principi suspectus, Massiliam mittitur. 48. Puteolis concordia restituta. 49. De numero gladiatorum Syracusis edendorum disceptatio. Thraseae Paeti opinio. 50. Vectigalia contra Neronis impetum retenta. 51. Publicanorum iniquitas temperata. 52. Proconsules rei absoluti.

53. L. Vetus ope Mosellae et Araris Rhenum cum Oceano iungere parat. Obstat Aelii Gracilis invidia. 54. Frisii iuxta Rhenum sedes figere frustra conantur. 55. Eosdem agros Ansibarii occupant fato eodem. 56. Boiocali constantia. Ansibarii deleti. 57. Catti ab Hermunduris fere ad exitium gentis caesi. Ignis terra editi vix oppressi. 58. Ficus Ruminalis. Gesta haec annis quatuor

IMP. CLAUDIO NERONE. L. ANTISTIO VETERE. Q. VOLVSIO. P. CORNELIO SCIPIO-
NE. IMP. CLAUDIO NERONE. II. L. CALPVR-
NIO PISONE. IMP. CLAUDIO NERONE. III.
VALERIO MESSALLA. COSS.

Prima novo principatu mors Iunii Silani, Proconsulis Asiae, ignaro Nerone, per dolum Agrippinae patratur: non, quia ingenii violentia exitium irritaverit, segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo, ut C. Caesar *pecudem auream* eum adpellare solitus sit: verum Agrippina, fratri eius L. Silano necem molita, ultorem metuebat, crebra vulgi fama, *anteponendum esse vix dum pueritiam egresso Neroni, et Imperium per scelus adepto, virum aetate composita, insontem, nobilem, et, quod tunc spectaretur, e Caesarum posteris.* quippe et Silanus D. Augusti abnepos erat. haec caussa necis. ministri fuere P. Celer, Eques Romanus, et Helius, libertus, rei familiari Principis in Asia inpositi. ab his Proconsuli venenum inter epulas datum est apertius, quam ut fallerent. Nec minus properato Narcissus, Clau-

dii libertus, de cuius iurgiis adversus Agrippinam tutuli, aspera custodia et necessitate extrema ad mortem agitur; invito Principe, cuius abditis adhuc vitiis, per avaritiam ac prodigentiam, mire congruebat.

II. Ibuturque in caedes, nisi Afranius Burrus, et Annaeus Seneca obviam issent. Hi rectores Imperatoriae iuventae, et (rarum in societate potentiae) concordēs, diversa arte ex aequo pollebant: Burrus militaribus curis et severitate morum; Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta: iuvantes invicem, quo facilius lubricam Principis aetatem, si virtutem adspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinae, quae cunctis malae dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem; quo auctore, Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosa semet pervererat. Sed neque Neroni infra servos ingenium; et Pallas, tristi adrogantia modum liberti egressus, taedium sui moverat. Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque, more militiae, petenti Tribuno dedit, OPTIMAE MATRIS. Decreti et a Senatu duo lictores, *Flaminium Claudiale*, simul *Claudio Censorium funus*, et mox *consecratio*.

III. Die funeris laudationem eius Princeps exorsus est. Dum *antiquitatem generis, Consulatus, ac triumphos maiorum* enumerabat, intentus ipse et ceteri; *liberalium quoque artium* commemoratio, et, *nihil regente eo Reip. triste ab externis accidisse*, pronis animis audita: postquam ad *providentiam sapientiamque* flexit, nemo risui temperare, quamquam oratio, a Seneca composita, multum cultus praeferret: ut fuit illi viro ingenium amoenum, et temporis eius auribus adcommo datum. Adnotabant seniores, quibus otiosum est vetera et praesentia contendere, *primum ex iis, qui rerum potiti essent, Ne-*

ronem alienae facundiae eguisse. Nam Dictator Caesar summis oratoribus aemulus: et Augusto propta ac profluens, quae deceret Principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, tum validus sensibus, aut consulto ambiguus. Etiam C. Caesaris turbata mens vim dicendi non corruptit. Nec in Claudio, quotiens nemitata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis vividum animum in alia detorsit: caelare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere: et aliquando, carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinae ostendebat.

IV. Ceterum, peractis tristitiae imitamentis, curiam ingressus, *et de auctoritate Patrum, et consensu militum praefatus, consilia sibi et exempla capessendi egregie Imperii memoravit: nec iuventam armis civilibus, aut domesticis discordiis, imbutam: nulla odia, nullas iniurias, nec cupidinem ultionis adferre.* Tum *formam futuri Principatus praescrispsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. Non enim se negotiorum omnium iudicem fore, ut, clausis unam intra domum adcursoribus et reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil in Penatibus suis venale, aut ambitioni pervium: discretam domum et Remp. Teneret antiqua munia Senatus: Consulum tribunalibus Italia, et publicae provinciae adsisterent. Illi Patrum aditum praerberent: se mandatis exercitibus consulturum.* Nec defuit fides.

V. Multaque arbitrio Senatus constituta sunt: *Ne quis ad caussam orandam mercede aut donis emeret: ne designatis Quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset.* Quod quidem adversante Agrippina, tamquam acta Claudii subverterentur, obtinuerunt Patres: qui in palatium ob id vocabantur, ut adstaret, obditis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditum non adimeret. Quin et legatis

Armeniorum, caussam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum Imperatoris, et praesidere simul parabat; nisi, ceteris pavore defixis, Seneca admonisset, *venienti matri occurreret*. Ita, specie pietatis, obviam itum dedecori.

VI. Fine anni, turbidis rumoribus, *prorupisse rursum Parthos et rapi Armeniam*, adlatum est, pulso Rhadamisto, qui saepe Regni eius potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur, in urbe sermonum avida, *quemadmodum Princeps, vix septendecim annos egressus, suscipere eam molent aut propulsare posset? quod subsidium in eo, qui a femina regeretur? num proelia quoque, et oppugnationes urbium, et cetera belli per magistros administrari possent*, anquirebant. Contra alii, *melius evenisse, disserunt, quam si invalidus senecta et ignavia Claudius militiae ad labores vocaretur, servilibus iussis obtemperaturus*. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientia cognitos: et Imperatori quantum ad robur deesse? cum octavodecimo aetatis anno Cn. Pompeius, nonodecimo Caesar Octavianus, civilia bella sustinuerint. Pleraque in summa fortuna, auspiciis et consiliis, quam telis et manibus geri. Daturum plane documentum, honestis an secus amicis uteretur, si Duce[m], amota invidia, egregium, quam si pecuniosum et gratia subnixum per ambitum deligeret.

VII. Haec atque talia vulgantibus, Nero et iuventutem proximas per provincias quaesitam splendidis Orientis legionibus admoventi, legionesque ipsas propius Armeniam collocari iubet: duosque veteres Reges, Agrippam et Antiochum expedire copias, quis Parthorum fines ultro intrarent: simul pontes per amnem Euphratem iungi. Et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenen Sohemo cum insignibus Regis mandat. Exortusque in tempore aemulus Vologeso, filius Vardanes. et abscessere Armenia Parthi, tamquam differrent bellum.

VIII. Sed apud Senatum omnia in maius celebra-
ta sunt sententiis eorum, qui *supplicationes, et die-
bus supplicationum vestem Principi triumphalem, ut-
que ovans urbem iniret, effigiesque eius, pari magni-
tudine ac Martis Vltoris, eodem in templo, censuere:*
praeter suetam adulationem laeti, quod Domitium
Corbulonem retinendae Armeniae praeposuerat. vi-
debaturque locus virtutibus patefactus. Copiae
Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium, cum
duabus legionibus, apud provinciam Syriam, et Le-
gatum eius Quadratum Vmmidium remaneret: par-
cium sociorumque numerus Corbuloni esset, ad-
ditis cohortibus alisque, quae apud Cappadociam
hiemabant: socii Reges, prout bello conduceret,
parere iussi. Sed studia eorum in Corbulonem
promptiora erant: qui, ut famae inserviret, quae
in novis coeptis validissima est, itinere propere con-
fecto, apud Aegeas, civitatem Ciliciae, obvium
Quadratum habuit, illic progressum, ne, si ad ac-
cipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, om-
nium ora in se verteret, corpore ingens, verbis ma-
gnificus, et, super experientiam sapientiamque,
etiam specie inanium validus.

IX. Ceterum uterque Vologesen Regem nuntiis
monebant, *pacem quam bellum mallet, datisque obsi-
dibus, solitam prioribus reverentiam in Populum Ro-
manum continuaret.* Et Vologeses, quo bellum ex
commodo pararet, an, ut aemulationis suspectos,
per nomen obsidum, amoveret, tradit nobilissimos
ex familia Arsacidarum. Accepitque eos Centurio
Histeius, ab Vmmidio missus forte priore de caussa,
adito Rege. Quod postquam Corbuloni cognitum
est, *ire Praefectum cohortis, Arrium Varum, et re-
cipere obsides iubet.* Hinc ortum inter Praefectum
et Centurionem iurgium, ne diutius externis specta-
culo esset, arbitrium rei obsidibus Legatisque, qui

eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quadam etiam hostium, Corbulonem praetulere. Vnde discordia inter Duces: querente Vmmidio, *praerepta, quae suis consiliis patravisset*: testante contra Corbulone, *non prius conversum Regem ad offerendos obsides, quam ipse, Dux bello delectus, spes eius ad metum mutaret*. Nero, quo componeret diversos, sic vulgari iussit: *Ob res, a Quadrato et Corbulone prospere gestas, laurum fascibus Imperatoriis addi*. Quae, in alios Consules egressa, coniunxi.

X. Eodem anno, Caesar *effigiem Cn. Domitio patri, Consularia insignia Asconio Labeoni*, quo tutore usus erat, petivit a Senatu: sibi *que statuas, argento vel auro solidas*, adversus offerentes prohibuit. Et, quamquam censuissent Patres, ut *principium anni inciperet mense Decemb.* quo ortus erat Nero, veterem religionem Kalendarum Ianuariarum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer, Senator, servo accusante, aut Iulius Densus, Equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

XI. Claudio Nerone, L. Antistio *cons. cum in acta Principum iurarent Magistratus, in sua acta conlegam Antistium iurare* prohibuit: magnis Patrum laudibus, ut iuvenilis animus, levium quoque rerum gloria sublatus, maiores continuaret. Secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem, ob adulterium Messallinae ordine remotum, reddidit Senatus, *clementiam suam* obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando, quam honesta praeciperet, vel iactandi ingenii, voce Principis vulgabat.

XII. Ceterum infracta paullatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertae, cui vocabulum *Acte* fuit: simul adsumptis in conscientiam Othone

et Claudio Senecione, adolescentulis decoris: quorum Otho familia Consulari, Senecio liberto Caesaris patre genitus, ignara matre, dein frustra obnitente, penitus inreperat per luxum et ambigua secreta: ne superioribus quidem Principis amicis adversantibus, muliercula, nulla cuiusquam iniuria, cupidines Principis explete; quando uxore ab Octavia, nobili quidem et probitatis spectatae, fato quodam, an quia praevalent illicita, abhorrebat: metuebaturque, ne in supra feminarum inlustrium prorumperet, si illa libidine prohiberetur.

XIII. Sed Agrippina *libertam aemulam, nulum ancillam*, aliaque, eundem in modum, muliebriter fremere. Neque poenitentiam filii aut satietatem opperiri: quantoque foediora exprobrabat, acrius accendere, donec, vi amoris subactus, exeret obsequium in matrem, Senecaeque permetteret. Ex cuius familiaribus Annaeus Serenus, simulatione amoris adversus eandem libertam, primas adolescentis cupidines velaverat, praebueratque nomen, ut, quae Princeps furtim mulierculae tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina, versis artibus, per blandimenta iuvenem adgredi, *suum potius cubiculum ac sinum offerre, contegendis, quae prima aetas, et summa fortuna expeterent*. Quin et fatebatur *intempestivam severitatem*, et suarum opum, quae haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat: ut nimia nuper coercendo filio, ita rursus intemperanter demissa. Quae mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant, orabantque, *cavere insidias mulieris, semper atrocis, tum et falsae*. Forte illis diebus Caesar, inspecto ornatu, quo Principum coniuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque donum matri, nulla parsimonia, cum praecipua, et cupita aliis, prior deferret. Sed Agrippina, *non his instrui*

cultus suos, sed ceteris arceri, proclamat, et dividere filium, quae cuncta ex ipsa haberet. Nec defuere, qui in deterius referrent.

XIV. Et Nero infensus iis, quibus superbia muliebri innitebatur, demovet Pallantem cura rerum, quis a Claudio inpositus, velut arbitrum Regni agebat: ferebaturque, degrediente eo, magna prosequendum multitudine, non absurde dixisse: *Ire Pallantem, ut ciuraret. Sane pepigerat Pallas, ne cuius facti in praeteritum interrogaretur, paresque rationes cum Republ. haberet.* Praeceptis post haec Agrippina ruere ad terrorem et minas: neque Principis auribus abstinere, quo minus testaretur, *adulteriam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per iniurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suae in primis nuptiae, suum veneficium. Id solum Diis et sibi provisum, quod viveret privignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde vilis rursus Burrus et exsul Seneca; trunca scilicet manu, et professoria lingua, generis humani regimen expostulantis. Simul intendere manus, adgerere probra, consecratum Claudium, infernos Silanorum manes invocare, et tot inrita facinora.*

XV. Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat, volutare secum, modo matris violentiam, modo ipsius indolem; levi quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem late quaesivisset. Festis Saturno diebus, inter alia aequalium ludicra, Regnum lusu sortientium, evenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diversa, nec ruborem adlatura: ubi Britannico iussit, *exsurgeret, progressusque in medium, cantum aliquem inciperet, inrisum ex eo sperans pueri, sobrios quoque convictus, nedum temu-*

lentos, ignorantis; ille constanter exorsus est carmen, quo, *evolutum eum sede patria rebusque summis* significabatur. Vnde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero, intellecta invidia, odium intendit: urgentibusque Agrippinae minis, quia nullum crimen, neque iubere caedem fratris palam audebat, occulta molitur: *pararique venenum* iubet, ministro Pollione Iulio, Praetoriae cohortis Tribuno, cuius cura adtinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multa scelerum fama. Nam, ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque, exsoluta alvo, parum validum, sive temperamentum inerat, ne statim saeviret. Sed Nero, lenti sceleris inpatiens, minitari Tribuno, iubere *supplicium veneficae, quod, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur.* Promittentibus dein *tam praecipitem necem, quam si ferro urgeretur,* cubiculum Caesaris iuxta, decoquitur virus, cognitis antea venenis rapidum.

XVI. Mos habebatur, Principum liberos cum ceteris idem aetatis nobilibus sedentes vesci, in adspectu propinquorum, propria et parcior mensa. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque eius delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac praecaelida et libata gustu potio traditur Britannico: dein, postquam fervore adspernabatur, frigida in aqua adfunditur venenum, quod ita cunctos eius artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. Trepidatur a circumsedentibus, diffugiunt imprudentes. At, quibus altior intellectus, resistunt defixi, et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis, et nescio

similis, *solutum ita*, ait, *per comitalem morbum, quo primum ab infantia adflicaretur Britannicus, et redituros paullatim visus sensusque*. At Agrippinae is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut, perinde ignaram fuisse ac sororem Britannici Octaviam, constiterit. quippe sibi supremum auxilium ereptum, et parricidii exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnis adfectus abscondere didicerat.

XVII. Ita post breve silentium, repetita convivii laetitia. Nox eadem necem Britannici et rogi conjunxit, proviso ante funebri paratu, qui modicus fuit. In campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus, ut vulgus iram Deum portendi crediderit adversus facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insociabile Regnum aestimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores, *crebris ante exitium diebus inlusum isse pueritiae Britannici Neronem*: ut iam non praematura, neque saeva mors videri queat, quamvis inter sacra mensae, ne tempore quidem ad complexum sorori dato, ante oculos inimici prope-rata sit, in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro prius quam veneno pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Caesar defendit, a maioribus institutum referens, *subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus, aut pompa detinere*. Ceterum *et sibi, amisso fratris auxilio, reliquas spes in Repub. sitas: et tanto magis fovendum Patribus Populoque Principem, qui unus superesset e familia, summum ad fastigium genita*. Exin largitione potissimos amicorum auxit.

XVIII. Nec defuere, qui arguerent viros gravitatem adseverantes, *quod domos, villas, id temporis, quasi praedam divisissent*. Alii necessitatem adhibi-

tam credebant a Principe, sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. At matris ira nulla munificencia leniri, sed amplecti Octaviam: crebra cum amicis secreta habere: super ingenitam avaritiam, undique pecunias, quasi in subsidium, conripere, Tribunos et Centuriones cõmiter excipere: nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere; quasi quaereret ducem et partes. Cognitum id Neroni, *excubiasque militares*, quae, ut coniugi Imperatoris olim, tum et ut matri servabantur, et *Germanos*, super eundem honorem, custodes additos, *degredi* iubet. Ac, ne coetũ salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam, quae Antoniae fuerat: quotiens ipse illuc ventitaret, septus turba Centurionum, et post breve osculum digrediens.

XIX. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quam fama potentiae, non sua vi nixa. Statim relictum Agrippinae limen. Nemo solari, nemo adire, praeter paucas feminas, amore an odio, incertum. Ex quibus erat Iunia Silana, quam matrimonio C. Sili a Messallina depulsam, supra retuli. insignis genere, forma, lascivia, et Agrippinae diu percara: mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum, nobilem iuvenem, a nuptiis Silanae deterruerat Agrippina, *inpudicam et vergentem annis* dictitans; non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanae maritus potiretur. Illa, spe ultionis ablata, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera et saepius iam audita deferens, *quod Britannici mortem lugeret, aut Octaviae iniurias vulgaret*; sed, *destinavisse eam, Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu a D. Augusto, ad res novas extollere; coniugioque eius et iam imperio Remp. rur-*

sus invadere. Haec Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiae, Neronis amitae, liberto, aperiunt. Qui, laetus oblati (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa aemulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiae, inpulit, *ire properere, crimenque atrociter deferre.*

XX. Profecta nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur; cum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis luxus Principis intendere. Sed tunc compositus ad maestitiam, expositoque indicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere Praefectura destinaret, tamquam Agrippinae gratia profectum et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est, *scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandata ei Praetoriarum cohortium cura: sed ope Senecae dignationem Burro retentam.* Plinius et Cluvius, nihil dubitatum de fide Praefecti, referunt. Sane Fabius inclinatus ad laudes Senecae, cuius amicitia floruit. Nos consensum auctorum secuti, quae diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus, et interficiendae matris avidus, non prius differri potuit, quam Burrus necem eius promitteret, si facinoris coargueretur: *sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam: nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimica domo adferri. Refutare tenebras et vigilatam convivio noctem; omniaque temeritati et inscitiae propiora.*

XXI. Sic lenito Principis metu, et luce orta, itur ad Agrippinam, ut nosceret obiecta dissolveretque, vel poena lueret. Burrus iis mandatis, Seneca coram, fungebatur. aderant et ex libertis arbitri sermonis. Deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Agrippina ferociae memor, *Non miror, inquit, Silanum, nunquam edito partu, matrum adfectus ignotos habere.* Neque enim

perinde a parentibus liberi, quam ab inprudica adulteri mutantur. Nec, si Iturius et Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendae accusationis operam anui rependant, ideo aut mihi infamia parri-
cidii, aut Caesari conscientia subeunda est. Nam Domitiae inimicitiiis gratias agerem, si benevolentia mecum in Neronem meum certaret: nunc, per concubinam Atimetum et histrionem Paridem quasi scenae fabulas componit. Baiarum suarum piscinas extollebat, cum meis consiliis adoptio, et Proconsulare ius et designatio Consulatus et cetera apiscendo Imperio praepararentur. Aut existat, qui cohortes in urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad scelus corruptos arguat. Vivere ego, Britannico potiente rerum, poteram? at, si Plautus, aut quis alius, Remp. iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba, impatientia caritatis aliquando incauta, sed ea crimina obiiciant, quibus, nisi a filio, absolvi non possim. Commotis, qui aderam, ultroque spiritus eius mitigantibus, colloquium filii exposcit: ubi nihil pro innocentia, quasi diffideret; nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit; sed ultionem in delatores et praemia amicis obtinuit.

XXII. Praefectura annonae Fenio Rufo; cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae; Aegyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Anteo destinata: sed variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est. At Silana in exilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. De Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines Principis Paride, quam ut poena adficeretur. Plautus ad praesens silentio transmissus est.

XXIII. Deferuntur dehinc consensisse Pallas ac Burrus, ut Cornelius Sulla, claritudine generis et ad finitatem Claudii, cui per nuptias Antoniae gener erat,

ad Imperium vocaretur. Eius accusationis auctor extitit Paetus quidam, exercendis apud aerarium sectionibus famosus, et tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia, quam gravis superbia fuit: quippe, nominatis libertis eius, quos consocios haberet, respondit: *nihil unquam se domi, nisi nutu aut manu, significasse, vel, si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret.* Burrus, quamvis reus, inter iudices sententiam dixit. Exiliumque accusatori inrogatum, et tabulae exustae sunt, quibus obliterata aerarii nomina retrahebat.

XXIV. Fine anni, statio cohortis, adsidere ludis solita, demovetur, quo maior species libertatis esset: utque miles, theatri licentiae non permixtus incorruptior ageret; et plebes daret experimentum, an, amotis custodibus, modestiam retineret. Urbem Princeps Iustravit, e responso Haruspicum, quod Iovis ac Minervae aedes de caelo tactae erant.

XXV. Q. Volusio, P. Scipione cons. otium foris, foeda domi lascivia; qua Nero itinera urbis et lupanaria et diverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus, pererrabat, comitantibus, qui raperent venditioni exposita, et obviis vulnera inferrent, adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus, et ore praeferret. Deinde, ubi *Caesarem esse, qui grassaretur*, pernotuit, augebanturque iniuriae adversus viros feminasque insignes, et quidam, permissa semel licentia sub nomine Neronis, inulti propriis cum globis eadem exercebant, in modum captivitatibus nox agebatur. Iulius Montanus, Senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum Principe, quia vi attentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero autem, metuentior in posterum, milites sibi et ple-

rosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent: si a laesis validius ageretur, arma inferrent. Ludicram quoque licentiam et fautores histrionum velut in proelia convertit impunitate et praemiis, atque ipse occultus et plerumque coram prospectans: donec, discordi populo, et gravioris motus terrore, non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italia pellerentur, milesque theatro rursus adsideret.

XXVI. Per idem tempus actum in Senatu *de fraudibus libertorum*, efflagitatumque, ut *adversus male meritis revocandae libertatis ius patronis daretur*. Nec deerant, qui censerent. Sed Consules, relationem incipere non ausi ignaro Principe, perscripsere tamen consensum Senatus: *ille auctor constitutionis fieret, ut inter paucos, ei sententiae adversos: quibusdam, coalitam libertate inreverentiam eo prorupisse, frementibus, vine, an aequo cum patronis iure agerent, sententiam eorum consultarent, ac verberibus manus ultro intenderent, inpulere vel poenam suam dissuadentes. Quid enim aliud laeso patrono concessum, quam ut vicesimum ultra lapidem in oram Campaniae libertum veleget? Ceteras actiones promiscuas et pares esse. Tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. Nec grave manumissis, per idem obsequium retinendi libertatem, per quod adsecuti sint. At criminum manifestos merito ad servitutem retrahi, ut metu cocercentur, quos beneficia non mutavissent.*

XXVII. Disserebatur contra: *Paucorum culpam ipsis exitiosam esse debere: nihil universorum iuri derogandum. quippe late fusum id corpus. Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria Magistratibus et Sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas. Et plurimis Equitum, plerisque Senatoribus, non aliunde originem trahi. Si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum. Non frustra maio-*

res, cum dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. Quin et manumittendi duas species institutas, ut relinqueretur poenitentiae aut novo beneficio locus. quos vindicta patronus non liberaverit, velut vinculo servitutis adtineri. Dispiceret quisque merita, tardeque concederet, quod datum non adimere-tur. Haec sententia valuit. Scripsitque Caesar Senatui, privatim expenderent causam libertorum, quotiens a patronis arguerentur: in commune nihil derogarent. Nec multo post ereptus amitae libertus Paris, quasi iure civili; non sine infamia Principis, cuius iussu perpetratum ingenuitatis iudicium erat.

XXVIII. Manebat nihilominus quaedam imago Reip. Nam inter Vibullium Praetorem et plebei Tribunum Antistium ortum certamen, quod inmodestos fautores histrionum, et a Praetore in vincula ductos, Tribunus *omitti* iussisset. comprobavere Patres, incusata *Antistii licentia*. Simul prohibiti Tribuni, *ius Praetorum et Consulum praeripere, aut vocare ex Italia, cum quibus lege agi posset*. Addidit L. Piso, designatus Consul, *ne quid intra domum pro potestate animadverterent: neve multam ab iis dictam Quaestores aerarii in publicas tabulas ante quatuor menses referrent: medio temporis contra dicere liceret; deque eo Consules statuerent*. Cohibita artius et Aedilium potestas, statutumque, *quantum curules, quantum plebei pignoris caperent, vel poenae inrogarent*. Eo Helvidius Priscus, Tribunus plebis adversus Obultro-nium Sabinum, aerarii Quaestorem, contentiones proprias exercuit, *tamquam ius hastae adversus inopes inclementer augetet*. Dein Princeps curam tabularum publicarum a Quaestoribus ad Praefectos transtulit.

XXIX. Varie habita ac saepe inmutata eius rei forma. nam Augustus permisit Senatui, deligere Praefectos: dein, ambitu suffragiorum suspecto, sor-

te ducebantur ex numero Praetorum, qui praessent. neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius Quaestores rursus inposuit, iisque, ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores permisit. Sed deerat robor aetatis eum primum magistratum capessentibus. igitur Nero Praetura perfunctos et experientia probatos delegit.

XXX. Damnatus iisdem Consulibus Vipsanius Laenas, ob *Sardiniam provinciam avare habitam*. Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, *quod Praefectus remigum, qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum, Italiam luxuria saevitiaque adflixisset*, veneno damnationem antevertit. C. Aminius Rebius, ex primoribus peritia legum et pecuniae magnitudine, cruciatus aegrae senectae, misso per venas sanguine, effugit: haud creditus sufficere ad constantiam sumendae mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregia fama concessit: cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia fuit.

XXXI. Nerone secundum, L. Pisone Consulibus, pauca memoria digna evenere: nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, quis molem amphitheatri apud Campum Martis Caesar exstruxerat, volumina implere: cum ex dignitate Populi Romani repertum sit, res illustres annalibus, talia diurnis verbis actis mandare. Ceterum coloniae, Capua atque Nuceria, additis veteranis firmatae sunt: plebeique congiarium quadringeni numi viritim dati, et sesterium quadringenties aerario inlatum est, ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintae et vicissimae venalium mancipiorum remissum, specie magis, quam vi, quia, cum venditor pendere iuberetur, in partem pretii emptoribus accrescebat. Edixit

Caesar, *ne quis Magistratus aut Procurator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet.* Nam ante non minus tali largitione, quam conripiendis pecuniis, subiectos adfligebant; dum, quae libidine deliquerant, ambitu propugnant.

XXXII. Factum et S. C. ultioni iuxta et securitati, *ut si quis a suis servis interfectus esset, ñ quoque, qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent.* Redditur ordini L. Varius, Consularis, avaritiae criminibus olim percussus. Et Pomponia Graecina, insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniiis retulit, nupta, ac *superstitionis externae* rea, mariti iudicio permessa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque coniugis cognovit, et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiae aetas, et continua tristitia fuit. Nam post Iuliam, Drusi filiam, dolo Messallinae interfectam, per quadraginta annos, non cultu, nisi lugubri, non animo, nisi maesto, egit. Idque illi, imperitante Claudio, impune, mox ad gloriam vertit.

XXXIII. Idem annus plures reos habuit. quorum P. Celerem, accusante Asia, quia absolvere nequibat Caesar, traxit, senecta donec mortem obiret. nam Celer, interfecto, ut memoravi, Silano, Proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Consuetianum Capitonem Cilices detulerant *maculosum foedumque, et idem ius audaciae in provincia ratum, quod in urbe exercuerat.* Sed pervicaci accusatione conflictatus, postremo defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus praevaluit, ut quidam accusatorum eius exsilio multarentur, *tamquam insonti periculum fecissent.*

XXXIV. Nerone tertium Consule, simul iniit Consulatam Valerius Messalla, cuius proavum, oratorem Corvinum, D. Augusto, abavo Neronis, conlegam in eo Magistratu fuisse, pauci iam senum memineraut. sed nobili familiae honor auctus est, oblati in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messalla paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottae et Haterio Antonino annuam pecuniam statuit Princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipassent. Eius anni principio, mollibus adhuc iniitiis prolataum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat, fratrem Tiridaten dati a se Regni expertem esse, aut alienae id potentiae donum habere: et Corbulo dignum magnitudine Populi Romani rebatur, parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. Ad haec Armenii, ambigua fide, utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti, ac libertate ignota, illuc magis ad servitium incliuautes.

XXXV. Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum, quam contra perfidiam hostium erat. Quippe Syria transmotae legiones, pace longa seynes, munia Romanorum aegerrime tolerabant. Satis constitit, fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigiliat isserit: vallum fossamque, quasi nova et mira, viserent; sine galeis, sine loriceis, nitidi et quaestuosi, militia per oppida expleta. Igitur dimissis, quibus senecta aut valetudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus. Adiectaque ex Germania legio, cum equitibus alariis, et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme saeva adeo, ut obducta glacie, nisi effossa humus, tentoriis locum non praerberet. Ambusti mul-

torum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita praeriguisse manus, ut oneri adhaerentes, truncis brachiis deciderent. Ipse cultu levi, capite intacto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc, quia duritiam caeli militiaeque multi abnuebant deserebantque, remedium severitate quaesitum est. Nec enim, ut in aliis exercitiis, primum alterumque delictum venia prosequeretur, sed, qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat. Idque usu salubre, et misericordia melius adparuit. quippe pauciores illa castra deseruere, quam ea, in quibus ignoscebatur.

XXXVI. Interim Corbulo, legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores adirent, praedicat. Curam praesidiorum Pactio Orphito, Primpili honore perfuncto, mandat. Is, quamquam incautos barbaros, et bene gerendae rei casum offerri scripserat, *tenere se munimentis, et maiores copias opperiri*, iubetur. Sed rupto imperio, postquam paucae e proximis castellis turmae adveniant, pugnamque imperitia psecabant, congressus cum hoste funditur. Et damno eius exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. Quod graviter Corbulo accepit: increpitumque Pactium, et Praefectos militesque *tendere omnes extra vallam* iussit. inque ea contumelia detenti, nec, nisi precibus universi exercitus, exsoluti sunt.

XXXVII. At Tiridates, super proprias clientelas, ope Vologesi fratris adiutus, non furtim iam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et, si copiae contra ducerentur, eludere, huc quoque et illuc volitans, plura

fama, quam pugna exterrere. Igitur Corbulo, quæsito diu proelio, frustra habitus, et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispartit vires, ut Legati Praefectique diversos locos pariter invaderent. Simul Regem Antiochum monet, *proximas sibi Praefecturas petere*. Nam Pharasmanes, interfecto filio Rhadamisto, *quasi proditore*, quo fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptius exercebat. Tuncque primum inlecti insecchi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incuravit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant. Mitebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent; *cur datis nuper obsidibus, redintegrataque amicitia, quae novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione depelleretur? Ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia caussa, quam vi agere mullent. Sin perstaretur in bello: non defore Arsacidis virtutem fortunamque, saepius iam clade Romana expertam*. Ad ea Corbulo, satis comperto, Vologesen defectione Hyrcaniae adtineri, suadet Tiridati, *precibus Caesarem adgredi: posse illi regnum stabile, et res incruentas contingere, si omissa spe longinqua et sera, praesentem potioremque sequeretur*.

XXXVIII. Placitum dehinc, *quia, commecantibus invicem nuntiis, nihil in summan pacis proficiebatur, conloquio ipsorum tempus locumque destinari*. Mille equitum praesidium, Tiridates, *adfore sibi, dicebat; quantum Corbuloni cuiusque generis militum adisteret, non statuere, dum, positis loriceis et galeis, in faciem pacis veniretur*. Cuicumque mortalium, nedum veteri et provido Duci, barbarae astutiae patuissent. Ideo artum inde numerum finiri, et hinc maiorem adferri, ut dolus pararetur. nam equiti, sagittarum usu exercito, si detecta corpora obicerentur, nihil profuturam multitudinem. Dissimulato tamen in-

tellectu, *rectius de his, quae in publicum consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos*, respondit. Locumque delegit, cuius pars altera colles erant, clementer adsurgentes, accipiendis peditum ordinibus; pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo socias cohortes et auxilia Regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit; cui accita per noctem, alii ex castris, tria millia tertianorum permiscuerat, una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates, vergente iam die, procul adstitit, unde videri magis, quam audiri posset. Ista, sine congressu, Dux Romanus abscedere militem, sua quemque in castra, iubet.

XXXIX. Rex, sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive, ut commeatus nostros Pontico mari ac Trapezunte oppido adventantes, interciperet, prope discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur, praesidiis nostris inessos: et Corbulo, ne inritum bellum traheretur, utque Armenios ad sua defendenda cogeret, excindere parat castella. Sibique, quod validissimum in ea Praefectura, cognomento *Volandum*, sumit; minora Cornelio Flacco Legato, et Insteio Capitoni castrorum Praefecto, mandat. Tum, circumspectis munimentis, et quae expugnationi idonea, provisus, hortatur milites, *ut hostem vagum, neque paci aut praelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem, exuerent sedibus, gloriaeque pariter et praedae consulerent*. Tum, quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos, subruendo vallo inducit, alios scalas moenibus admove, multos tormentis faces et hastas incutere iubet. Libratoribus funditoribusque adtributus locus, unde eminus glandes torquerent; ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pari undique motu.

Tantus inde ardor certantis exercitus fuit, ut intra tertiam diei partem nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta escensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis. et imbelles vulgus sub corona venundatum: reliqua praeda victoribus cessit. Pari fortuna Legatus ac Praefectus usi sunt, tribusque una die castellis expugnatis, cetera terrore, et alia sponte incolarum in deditionem veniebant, unde orta fiducia caput gentis, Artaxata, adgrediendi. Nec tamen proximo itinere ductae legiones, quae, si amnem Araxen, qui moenia adluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul, et latioribus vadis transiere.

XL. At Tiridates, pudore et metu, ne, si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur; si prohiberet, inpeditis locis seque et equestres copias inligaret: statuit postremo, ostendere aciem, et dato die proelium incipere, vel simulatione fugae, locum fraudi parare. Igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro Duce nostro, qui viae pariter et pugnae composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis: recepta inter ordines inpedimenta, et tergum mille equites tuebantur: quibus iusserat, *ut instantibus cominus resisterent, refugos non sequerentur.* In cornibus pedes, sagittarius, et cetera manus equitum ibat, productiore cornuum sinistro, per ima collium, ut, si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. Adsultare ex diverso Tiridates, non usque ad iactum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos consecrari posset. Vbi nihil temeritate solutum, nec amplius quam Decurio equitum, audentius progressus et sagittis confixus, ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis iam tenebris abscessit.

XLI. Et Corbulo, castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret, obsidioque circumdaret, agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. Dein, postquam exploratores adtulere *longinquum Regis iter, et, Medi an Albani peterentur, incertum*, lucem opperitur: praemissaque levis armatura, quae muros interim ambiret, oppugnationemque eminens inciperet. Sed oppidani, portis sponte patefactis, se suaque Romanis permisere. quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis inmissus, deletaque et solo adaequata sunt: quia nec teneri, sine valido praesidio, ob magnitudinem moenium; nec id nobis virium erat, quod firmando praesidio, et capessendo bello divideretur: vel, si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas, aut gloria, quod capta essent. Adiicitur miraculum, velut Numine oblatum. nam cuncta extra, tectis tenus, sole industria fuere; quod moenibus cingebatur, ita repente atra nube coopertum, fulguribusque discretum est, ut, quasi insensantibus Deis, exitio tradi crederetur. Ob haec consalutatus *Imperator Nero: ex Senatusconsulto supplicationes habitae: statuaeque et arcus et continui Consulatus Principi: utque inter festos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de ea esset, aliaque, in eandem formam, decernuntur, adeo modum egressa, ut C. Cassius, de ceteris honoribus adsensus, si pro benignitate fortunae Diis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere, disseruerit: eoque oportere dividi sacros et negotiosos dies, quis Divina colerent, et humana non inpedirent.*

XLII. Variis deinde casibus iactatus, et multorum odia meritis reus, haud tamen sine invidia Senecae, damnatur. Is fuit P. Suilius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum, non, quantum inimici cuperent, demissus; quique se

nocentem videri, quam supplicem mallet. Eius opprimendi gratia repetitum credebatur Senatusconsultum, poenaeque Cinciae legis, adversus eos, qui pretio causas oravissent. nec Suilius questu aut exprobratione abstinere, praeter ferociam animi, extrema senecta liber, et Senecam increpans: *infensum amicis Claudii, sub quo iustissimum exsilium pertulisset. Simul studiis inertibus, et iuvenum imperitiae suetum, vivere his, qui vividam et incorruptam eloquentiam tuendis civibus exercerent. Se Quaestorem Germanici: illum domus eius adulterum fuisse. An gravius existimandum, sponte litigatoris praemium honestae operae adsequi, quam corrumpere cubicula Principum feminarum? Qua sapientia, quibus philosophorum praeceptis, intra quadriennium Regiae amicitiae, ter millies sestertium paravisset? Romae testamenta et orbos velut indagine eius capi. Italiam et provincias inmenso fenore hauriri. At sibi labore quaesitam et modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potius toleraturum, quam veterem ac domi partam dignationem subitae felicitati submitteret.*

XLIII. Nec deerant, qui haec iisdem verbis, aut versa in deterius, Senecae deferrent. Repertique accusatores, directos socios, cum Suilius provinciam Asiam regeret, ac publicae pecuniae peculatum detulere. Mox, quia inquisitionem annuam inpetraverant, brevius visum, urbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. Ii, acerbitate accusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum: Iuliam, Drusi filiam, Sabinamque Poppaeam ad mortem actas: et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos: iam Equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii saevitiam Suilio obiectabant. Ille, nihil ex his sponte susceptum, sed Principi paruisse, defendebat, donec eam orationem Caesar cohibuit, compertum sibi, referens, ex com-

mentariis patris sui, nullam cuiusquam accusationem ab eo coactam. Tum iussa Messallinae praetendi, et labare defensio. Cur enim neminem alium delectum, qui saevienti, impudicae, vocem praeberet? Puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent. Igitur adempta bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam, quae testamento matris, aut aviae acceperant) in insulas Baleares pellitur: non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo: ferebaturque, copiosa et molli vita secretum illud toleravisse. Filium eius, Nerulinum, adgressis adulatoribus, per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit Princeps, tanquam satis expleta ultione.

XLIV. Per idem tempus, Octavius Sagitta, plebei Tribunus, Pontiae, mulieris nuptae, amore vecors, ingentibus donis adulterium, et mox, ut omitteret maritum, emercatur, suum matrimonium promittens, ac nuptias eius pactus. Sed, ubi mulier vacua fuit, nectere moras, *adversam patris voluntatem* caussari, repertaque spe ditioris coniugis, promissa exuere. Octavius contra modo conqueri, modo minitari, *famam perditam, pecuniam exhaustam* obtestans: denique salutem, quae sola reliqua esset, arbitrio eius permittens. Ac, postquam spernebatur, *noctem unam ad solatium* poscit, *qua delinitus, modum in posterum adhiberet.* Statuitur nox. Et Pontia consciae ancillae custodiam cubiculi mandat. Ille, uno cum liberto, ferrum veste occultum infert. Tum, ut adsolet in amore et ira, iurgia, preces, exprobratio, satisfactio: et pars tenebrarum libidine seposita. Ex qua aestu incensus, nihil metuentem ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret cubiculoque prorumpit. Postera die manifesta caedes: haud ambiguus percussor. quippe mansitasse una convincatur. Sed libertus *suum illud facinus* profiteri,

se patroni iniurias ultum esse. Commoveratque quosdam magnitudine exempli: donec ancilla, ex vulnere resecta, verum aperuit. postulatusque apud Consules a patre interfectae, postquam Tribunatu abierat, sententia Patrum ex lege de sicariis condemnatur.

XLV. Non minus insignis, eo anno, impudicitia magnorum Reip. malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppaea, T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat; illustri memoria Poppaei Sabini, Consulari et triumphali decore praefulgentis. nam Ollium, honoribus nondum functum, amicitia Seiani pervertit. Huic mulieri cuncta alia fuere, praeter honestum animum. quippe mater eius, aetatis suae feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. opes claritudini generis sufficiebant. sermo comis, nec absurdum ingenium. modestiam praeferre et lascivia uti. rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret adspectum, vel quia sic decebat. Famae nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque adfectui suo, aut alieno obnoxia: unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufii Crispini, Equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho pellexit, iuventa ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur. nec mora, quin adulterio matrimonium iungeretur.

XLVI. Otho, sive amore incautus, laudare formam elegantiamque uxoris apud Principem; sive ut accenderet, ac, si eadem femina potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adiceret. Saepe auditus est consurgens et convivio Caesaris, *se ire ad illam, sibi concessam dictitans nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium et gaudia felicium.* His atque talibus irritamentis, non longa cunctatio interponitur. Sed accepto aditu, Poppaea primum per blandimenta et

artes valescere, *inparem cupidini et forma Neronis captam simulans: mox, acri iam Principis amore, ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem adtineretur, nuptam esse se dicitans, nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitae, quod nemo adaequaret. Illum animo et cultu magnificentum: ibi se summa fortuna digna visere. at Neronem, pellice ancilla et adsuetudine Actes devinctum, nil e contubernio servili, nisi abiectum et sordidum traxisse. Deicitur familiaritate sueta, post congressu et comitatu, Otho; et postremo, ne in urbe aemulatus ageret, provinciae Lusitaniae praeficitur: ubi usque ad civilia arma, non ex priore infamia, sed integre sancteque egit, procax otii et potestatis temperantior.*

XLVII. Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velementa quaesivit. Suspectabat maxime Cornelium Sullam, socors ingenium eius in contrarium trahens, callidumque et simulatorem interpretando. Quem metum Graptus ex libertis Caesaris, usu et senecta Tiberio abusque domum Principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Mulvius in eo tempore celebris nocturnis inlecebris erat: ventitabatque illuc Nero, quo solutius, urbem extra, lasciviret. Igitur, *regredienti per viam Flaminiam compositas insidias, fatoque evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos remeaverit, auctoremque eius doli Sullam, ementitur: quia forte, redeuntibus ministris Principis, quidam, per juvenilem licentiam, quae tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque servorum quisquam, neque clientium Sullae agnitus: maximeque despecta, et nullius ausi capax natura eius, a crimine abhorrebat: perinde tamen, quasi convictus esset, cedere patria, et Massiliensium moenibus coerceri iubetur.*

XLVIII. Iisdem Consulibus auditae Puteolano-

rum legationes, quas diversas ordo plebsque ad Senatum miserant: illi *vim multitudinis, hi magistratum et primi cuiusque avaritians* increpantes. Cumque seditio, ad saxa, ad minas ignium progressa, necem et arma perliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus. quia severitatem eius non tolerabant, precante ipso, ad Scribonios fratres ea cura transferretur, data cohorte Praetoria: cuius terrore, et paucorum supplicio, rediit oppidanis concordia.

XLIX. Non referrem vulgatissimum Senatusconsultum, quo *civitati Syracusanorum egredi numerum, edendis gladiatoribus finitum, permittebatur*: nisi Paetus Thrasea contra dixisset, praebuissetque materiem obtrectatoribus arguendae sententiae: *Cur enim, si Remp. egere libertate Senatoria crederet, tam levia consecraretur? quin de bello, aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet dissuaderetve? Licere patribus quotiens ius dicendae sententiae accepissent, quae vellent, expromere relationemque in ea postulare. An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largius ederentur? cetera per omnes Imperii partes perinde egregia, quam si non Nero, sed Thrasea regimen eorum teneret? Quod si summa dissimulatione transmitterentur, quanto magis inanibus abstinendum? Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, non praesentium ignarum, respondebat, eiusmodi consulta corrigere; sed Patrum honori dare: ut manifestum feret, magnarum rerum curam non dissimulatuos, qui animum etiam levissimis adverterent.*

L. Eodem anno, crebris populi flagitationibus, inmodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti iuberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed inpetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, adinuere Senatores, dissolutionem Imperii docendo, si

fructus, quibus Resp. sustineretur, deminuerentur. quippe, sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates a Consulibus et Tribunis plebis constitutas, acriter etiam Populi Rom. tum libertate: reliqua mox ita provisa, ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas plane publicanorum cupidines, ne, per tot annos sine querela tolerata, novis acerbitatibus ad invidiam verterent.

LI. Ergo edixit Princeps, ut leges cuiusque publici, occultae ad id tempus, proscriberentur: omissas petitiones non ultra annum resumerent: Romae Praetor, per provincias, qui pro Praetore aut Consule essent, iura adversus publicanos extra ordinem redderent: militibus inmunitas servaretur, nisi in iis, quae veno exercerent. Aliaque admodum aequa, quae brevi servata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimae quinquagesimaeque, et quae alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio. et, ne censibus negotiatorum naves adscriberentur, tributumque pro illis penderent, constitutum.

LII. Reos ex provincia Africa, qui Proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pomponium Silvanum absolvit Caesar: Camerinum adversus privatos et paucos, saevitiae magis, quam captarum pecuniarum crimina obiicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque tempus evocandorum testium: reus illico defendi, postulabat. Valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

LIII. Quietae ad id tempus res in Germania fuerant, ingenio Ducum, qui, pervulgatis triumphis insignibus, maius ex eo decus sperabant, si pacem con-

tinuavissent. Paullinus Pompeius et L. Vetus ea tempestate exercitui praeerant. Ne tamen segnem militem adtinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem coercendo Rheno, absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim, facta inter utrumque fossa, connectere parabat, ut copiae per mare, dein Rhodano et Arare subvectae, per eam fossam, mox fluvio Mosella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent: sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septentrionisque litora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis, Belgicae Legatus, deterrendo Veterem, *ne legiones alienae provinciae inferret, studiaque Galliarum adfectaret: formidosum id Imperatori dicitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti.*

LIV. Ceterum continuo exercituum otio, fama incessit, *ereptum ius Legatis ducendi in hostem.* Eoque Frisii iuventutem saltibus aut paludibus, inbellem aetatem per lacus admovere ripae, agrosque vacuos, et militum usui sepositos, insedere, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Iamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant: cum Dubius Avitus, accepta a Paullino provincia, minitans *vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem a Caesare inpetrarent,* perpulit Verritum et Malorigen, preces suscipere. Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quae barbaris ostentantur, intravere Pompeii theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic, per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum *consessum caveae, discrimina ordinum, quis Eques, ubi Senatus* percunctantur, advertere quosdam cultu externo in sedibus Senatorum: et, *quinam forent, rogiantes,* postquam audiverant, *earum gentium legatis*

id honoris datum, quae virtute et amicitia Romana praecellerent: nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse, exclamant, degrediunturque et inter Patres considunt. quod comiter a visentibus exceptum, quasi inpetus antiqui et bona aemulatione. Nero civitate Romana ambos donavit: Frisios decedere agris iussit. Atque illis adspernantibus, auxiliariis eques repente inmissus, necessitatem adtulit, captis caesisve, qui pervicacius restiterant.

LV. Eisdem agros Ansibarii occupavere, validior gens, non modo sua copia, sed adiacentium populorum miseratione: quia pulsati a Chaucis et sedis inopetutum exsilium orabant. Aderatque iis, clarus per illas gentes et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, vinctum se rebellione Cherusca, iussu Arminii, referens, mox, Tiberio et Germanico Ducibus, stipendia meruisse. Quinquaginta annorum obsequio id quoque adiungere, quod gentem suam ditioni nostrae subiiceret. Quotam partem campi iacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sane receptos gregibus, intra hominum famam; modo ne vastitatem et solitudinem mallent, quam amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, et post Vsiptiorum fuisse. Sicuti coelum Diis, ita terras generi mortalium datas: quaeque vacuae, eas publicas esse. Solem deinde respiciens, et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, vellentne contueri inane solum? potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores.

LVI. Et commotus his Avitus, patienda meliorum imperia. Id Diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent: neque alios iudices, quam se ipsos, patrentur. Haec in publicum Ansibariis respondit: ipsi Boiocalo, ob memoriam amicitiae daturum agros. quod ille, ut proditionis pretium adspernatus addidit:

deesse nobis terra, in qua vivamus; in qua moriamur, non potest. atque ita, infensis utrimque animis, discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ultteriores etiam nationes, socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitus Legatum, ut Rhenum transgressus, arma a tergo ostenderet; ipse legiones in agrum Tencterum induxit, excidium minitans, nisi causam suam dissociarent. Igitur assistentibus his, pari metu exterriti Bructeri, et ceteris quoque aliena pericula defendentibus, sola Ansbriorum gens retro ad Vspios et Tubantes concessit. quorum terris exacti, cum Catos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod iuventutis erat, caeduntur: inbellis aetas in praedam divisa est.

LVII. Eadem aestate, inter Hermunduros Catosque certatum magno proelio, dum flumen, gignendo sale fecundum et conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insita, eos maxime locos propinquare coelo, precesque mortalium a Deis nusquam propius audiri. inde, indulgentia Numinum, illo in anne illisque silvis salem provenire, non, ut alias apud gentes, eluvie maris arescente unda, sed super ardentem arborum struem fusa, ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum. Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minae quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Iuhonum socia nobis, malo inprovviso adstricta est. nam ignes, terra editi, villas, arva, vicos passim conripiebant, ferebanturque in ipsa conditae nuper coloniae moenia. neque exstingui poterant: non si imbres caderent, non fluvialibus aquis, aut quo alio humore: donec inopia remedii, et ira cladis, agrestes quidam eminens saxa iacere, dein, residentibus flam-

mis, propius suggesti, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras absterrebant: postremo tegmina corpori derepta iniiciunt, quanto magis profana et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

LVIII. Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quae super octingentos et quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco deminutam, prodigii loco habitum est, donec in novos fetus reviresceret.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSV DIVI AVGVSTI

A N N A L I V M

LIBER QVARTVS DECIMVS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. Nero matris caedem agitatur, incitante Pop-paea. 2. Agrippina incestum tentat; an Nero potius? 3. De caede matris deliberatur Nero. Aniceti consilium. 4. Agrippinae cum Nerone, scelus celante, convivium. 5. Mari mergenda aegre evadit. Acerronia remis conficitur. 6. Agrippina dissimulat. 7. Nero trepidatur, cum Burro et Seneca deliberatur. Anicetus caedem Agrippinae suscipit et 8. perpetratur. 9. Agrippinae viles exsequiae. 10. Nero conscientia vecors adulatione erigitur. 11. Litteris ad Senaturn matrem etiam post fata criminatur. 12. Senatus turpiter adulatur.